

VEČNO PITANJE MORALNOSTI TERORIZMA

Apstrakt

Stanje u pogledu naučnog poznavanja fenomena terorizma je prilično deprimirajuće. Očigledno je da su različite procene, pojedinačni utisci, mišljenja i špekulacije krajnje "sumnjiv" osnov za određivanje pravog mesta i uloge ovog najopasnijeg oblika ljudskog ponašanja u savremenom društvu. Sledeći ovu - političku dimenziju problema, zbog odsustva naučno zasnovanih indikatora o stvarnom stanju, obimu i strukturi ove vrste kriminaliteta, opasnost koja dolazi od njega se često ili precenjuje ili bagatelizuje. I to je činjenica, naglašava autor u ovom tekstu, koja se pokazuje već na samom početku interpretiranja problema. Sve do 11. septembra, sve do dana kada je Amerika - "nedodirljiva velesila" uzdrmana najvećim terorističkim napadom u istoriji, napadom čija je žestina prožela čovečanstvo strepnjom da smo na pragu terorističke apokalipse Dvadeset prvog veka. Posle svega, sigurno je da se razni "zvezdani projekti" raspadaju pred ovim iracionalnim, mada sasvim realnim zlom terorizma, dovoljno snažnim i dovoljno organizovanim da oblikuje pravac i tempo "razvoja" na pozornici svetskih gubitnika. Da ponovimo - nema ni najjače, ni najbogatije, ni najmoćnije zemlje koja može ostati izolovana u terorističkim akcijama. Nema nedodirljivih. Od sada je sve i svuda moguće, niko više nije dovoljno "udaljen", ni dovoljno bezbedan ili zaštićen.

Ključne reči: *strah i pretnja, nasilje i destrukcija, religiozni ekstremizam, kriminalitet*

1. Proučavanje stanja kao pretpostavka delovanja

Terorizam je danas različit sa mnogo raznovrsnih oblika i mnoštvom različitih ciljeva. Neprekidno se vode rasprave o tome da li opravdanost cilja i plemenitost motiva čine terorizam manje zlim. Naravno, razumevanje cilja za koje se neko bori i njegovog sistema vrednovanje

¹ Naučni saradnik, Institut za uporedno pravo Beograd, mail: suzana@jura.kg.ac.rs

u okviru koga on funkcionise dovodi do toga da se terorističke akcije različito kvalifikuju (osuđuju ili ne).

Da li žena čije su noge raznete u bombaškom napadu ima razumevanja da je bomba podmetnuta od strane lica koja nemaju ništa lično protiv nje, već jednostavno vode borbu za oslobođenje, tj. traže nezavisnost ili separatizam za svoju manjinsku grupu? Da li će porodica deteta koje je poginulo u avionskoj eksploziji prihvatiti objašnjenje da grupa koja je odgovorna za eksploziju nema dovoljno oružja da vodi legitimnu bitku sa svojom autoritativnom vladom? Da li će oni koji su izgubili članove porodice i prijatelje u ruševinama Svetskog trgovinskog centra lakše prihvatiti gubitak, ako bi razumeli očaj onih koji smatraju da je njihova sudbina ugrožena prisustvom SAD-a na Srednjem Istoku?

Nijedan cilj, bez obzira koliko bio plemenit, ne može da učini ove akcije prihvatljivim. Razumevanje ne može da umanjí užas nasilja počinjenog na nevinim ljudima. Bilo koje pravo koje se ostvaruje ubistvima i sakaćenjem nevinih ljudi nije vredno te cene.

Da li dobro ikada može da nastane iz zla?

Da li jedna nepravda, zaista može da opravda činjenje druge nepravde?

Do koje mere se neko delovanje može opravdati postizanjem odgovarajućeg cilja?

Ukoliko neka grupa traži da sprovede svoje pravo na samoopredeljenje, da li joj to daje pravo da ugrožava pravo drugih ljudi? Da li, uopšte, može da postoji tako nešto kao opravdani teroristički akt!?

Naravno, na ovako kompleksna pitanja se ne može lako, jednostavno odgovoriti. Upravo suprotno, poteškoće u davanju odgovora na gomilu pitanja koja ovde iskrsavaju su - nepremostive! Većina pojedinaca ili grupa koji tvrde da je takav jedan akt opravdan, smatraju da on ima svoju svrhu, da je "pravedan" i da se za njega može naći "razumno objašnjenje". Razlozi za ovu spremnost terorista da upotrebe nečuvena sredstva represije su veoma važni. Oni u mnogim slučajevima predstavljaju opravdanje za moderni terorizam. Uvek je bilo moguće ubiti nevine građane. Zašto to više ne predstavlja "nečuvenu" opciju za revolucionarne grupe?

Ovo je temeljno pitanje. Centralni problem. Upravo, u ovom vremenu. I upravo, sa ovog aspekta. Nije diskutabilno da su države kroz istoriju koristile teror nad svojim građanima, nad građanima drugih nacija i kao instrument rata. I biblijski i istorijski izvori su puni priča o

porobljivačima koji su masakrirali nedužne muškarce, žene i decu i koji su ih uzimali kao roblje i nad njima činili užasne zločine. Ali oni koji su se bunili protiv takve tiranske surovosti su izbegavali da sami primene isto takvu (uporedivu) brutalnost. Zaista, najveći zagovarači revolucionarne teorije su bili i žestoki kritičari brutalnosti postojećeg režima. Zašto su onda, tokom 20. veka revolucionarne grupe bile spremne, odnosno primenjivale iste takve nasilne akte protiv isto tako nevinih ljudi?

Represija nije ništa novo, kao ni činjenica da uvek postoji nekoliko očajnika koji su spremni da rizikuju sve kako bi se suprotstavili sistemu koji mrze. Ono što je novo je spremnost ovih da primenjuju takvu taktiku i takve metode koje su do nedavno bile isključivo u rukama države koju su osuđivali.

Ovo je izgleda, suština fenomena modernog terorizma: da su oni koji se nekada bunili protiv represije države i sami spremni da sada koriste oružje terora protiv nevinog stanovništva.²

Dakle, da bi se odredilo da li je terorizam opravdan, moraju se detaljno razmotriti razlozi, odnosno argumenti za pribegavanje terorističkim aktima.

Zašto se ovo događa? A zašto ne?

Strah i pretnja iz kojih se terorizam rađa, poput nekog narkotičkog sredstva izaziva inhibicije da se poklekne i da najprimitivniji instinkti čoveka izbiju na površinu. U svetlu zločina koji su se dešavali u poslednjih pet godina i konflikata koji su sledili, ostaje pitanje - koja je to pretnja koja stimuliše spiralni ciklus terorizma i nasilja?

U prirodi ljudskog života postoje četiri faktora koji se, sami po sebi, izdvajaju u cilju objašnjenja ekspanzije terorizma. 1) povećanje populacije 2) povećanje razlike u bogatstvu i privilegijama 3) eskalacije religioznog ekstremizma i 4) osavremenjavanje tehnologije i lak pristup istoj. Prva tri faktora se odnose na percepciju pretnje, a četvrti na njenu implementaciju.³

² C.C. Comb, *Terrorism in the Twenty First Century*, New Jersey: Prentice Hall, 2003, 34-35

³ Uprkos argumentima da planeta zemlja može da izdrži čak i veću populaciju, ljudima se čini da to nije tačno, jer smatraju da se postojeći životni prostor sve više smanjuje. Logična, linearna progresija ovakvog razmišljanja vodi do sledećih objašnjenja: više ljudi - manje prostora po osobi, više interakcije - više prilika za konflikt, više konflikta - više priprema za konflikt. Robert Frost je jednom primetio: "Dobre ograde čine dobre susede". Ali kako populacija sve više raste, postalo je nemoguće napraviti toliko ograda. Upadanje u naše dvorište sve većeg broja suseda koji se takmiče za ograničene resurse proizvodi zabrinutost koja izbija na površinu, ponekad i u obliku terorističkih akcija. L. D. Howell, „Is The New Global Terrorism a Clash of Civilizations? Evaluating Terrorism' Multiple Sources“, *The New Global Terrorism, Characteristics Causes, Controls*, 2003, 177-178.

Široke kategorije teorija i dijagnoza o izvorima terorističkih napada su se raspršile u analizama napada od 11. septembra 2001. godine. Ove teorije se kreću od prostih do najsloženijih i često su i međusobno isprepletane. Tako, **jedna** od njih zagovara da su ovi napadi bili čin zla. Povezujući napade sa postojanjem zla na zemlji, mi sami sebe diskvalifikujemo, jer ovo objašnjenje zahteva pozivanje na religioznost, ili na religiozne izvore za eliminisanje izvora problema. Molitva predstavlja primarno utočište.

Po drugoj teoriji, teroristi predstavljaju nihiliste koji će uništiti celo čovečanstvo. Kao kod anarhista čija su dela sama sebi cilj, na nihilizam se može odgovoriti samo eliminisanjem istinskih vernika, ili ubeđivanjem jednog po jednog da promene svoj sistem verovanja.

Treći zagovaraju mišljenje da napadi predstavljaju kriminalitet. Pojedinci koji su izveli ove napade su društveno devijantni, motivisani bazičnim instinktima, ograničene inteligencije, nesposobni da deluju u okviru društveno utemeljenih pravila. Ukoliko se terorističke akcije smatraju kriminalitetom, one će onda biti večne i mogu se samo kontrolisati, ali ne i eliminisati. One će zauvek ostati na margini društva, zahtevajući stalnu policijsku kontrolu i policijsku državu.

Mnogi su smatrali da su to dela primitivaca, dela koja su preduzeli necivilizovani protiv civilizovanih. Sam čin napada je bio toliko odvratn, kaže jedan američki zvaničnik, da čak i neki iz necivilizovanog sveta sada shvataju da su na pogrešnoj strani. Paradigma varvarstva ima tu karakteristiku da deli svet na "njih protiv nas". On obezbeđuje ciljeve i opravdanje za hitnu akciju što služi svrsi paradigme. Ukoliko je problem u tome da tamo negde postoje necivilizovani ljudi, rešenje je civilizovati ih, ili, jednom rečju, eliminisati ih hvatanjem, zatvaranjem ili ubijanjem da bi se eliminisala pretnja od budućih kataklizmi. Ovo objašnjenje, međutim, ne objašnjava motivaciju za rat. Rat se ne vodi protiv neobrazovanih ili primitivnih. Ne vodi se protiv huligana, čak i onih izuzetno uspešnih. On se vodi protiv entiteta i neprijatelja.⁴

Pa, da li je terorizam - nova forma rata!?

Na početku novog milenijuma se suočavamo sa postojanjem novog sveta sa mnogo prekretnica iza nas i naravno, strašnim iskušenjima ispred nas. Najkritičnija prekretnica se odnosi na način vođenja rata. Terorizam, zasigurno novi fenomen, je dobio primat. Tradicionalni sistemi ratovanja i ratovi zvezda su izgubili na važnosti. Rat, ova jedinstvena i najveća greška u ljudskom karakteru, je započeo sa motkama i kamenjem,

---

⁴ *Ibid.*

prerastao u rat eksplozivima, eskalirao u vazdušni prostor, zatim svemir, da bi se opet vratio na zemlju u obliku bombi na ljudskim telima. Ali dok se rat motkama vodio sa najbližim susedima, rat terorista se zavlači i u najudaljenije uglove na ovoj našoj planeti.

Šta terorizam, zapravo, znači?

Terorizam je rat koji se vodi izvan kontrole država. On je više od obične destrukcije, predstavlja čin nasilja čija je namera da postigne daleko šire rezultate od običnih pobeda i poraza koji za mnoge znače gubitak života, ljudskih prava i ljudske dobrobiti. Obrisi ovih novih ratova su jasni u mnogim aspektima, jer opseg društvenih i političkih grupa koji u njima učestvuju više ne odgovara šablonu klasičnih međudržavnih ratova. Nasilje koje seju teroristi više ne sprovode državni agenti (mada se dešava da ih država, ili neki njeni subjekti i dalje podržavaju). Nasilje je usmereno prema nevinim žrtvama i politički ciljevi se kombinuju sa užasnim zločinima i masovnim kršenjem ljudskih prava. Takav rat se obično ne započinje zbog državnih interesa, već religioznog identifikovanja, ostrašćenosti, fanatizma, itd. Cilj više nije osvajanje teritorija, kao u prethodnim ratovima, već zadobijanje političke moći generisanjem straha i mržnje. Sam rat postaje oblik političke mobilizacije u kome se kroz nasilje promovišu ciljevi ekstremista.⁵

Ukoliko želimo da spasemo koncept terorizma od polemičara, kao i da skrenemo pažnju na zabrinutost onih koji veruju da je to prazna retorička kategorija, mi moramo da identifikujemo one karakteristike koje razlikuju terorizam od drugih nasilnih taktika koje se koriste unutar, ili između političkih zajednica. Dve karakteristike, obe nastale na dobro utvrđenim pravilima rata, izgleda da predstavljaju dovoljan osnov za njihovo istinsko razlikovanje. Najpoznatiji vidovi ograničavanja ponašanja pri vođenju rata se odnose na odabiranje ciljeva i sredstava da se napadnu ti ciljevi. Da budemo precizniji, ciljevi nasilnog napada treba da budu vojnici, a oružje koje se koristi protiv ovih ciljeva treba da bude krajnje selektivno.

⁵ Istoričar Frederick H. Hartmann je primetio da se planiranje rata i njegovo sprovođenje rukovodi finansijama, strategijom i razvojem i taktikom. On, dalje primećuje da pravo i zakoni igraju kritičnu ulogu. U svom delu *Odnosi među nacijama* (The Relations of Nations), on citira odredbe o vođenju rata na kopnu SAD-a iz 1914. gde se u članu 10 kaže da je cilj rata: da dovede do potpune pokorenosti neprijatelja u što kraćem roku i putem dozvoljenog nasilja. Dozvoljeno nasilje? Teško je pomisliti da rat može da bude takav. Ali ipak jeste. U ratovima su se neka oružja koristila, a neka ne. Civilni su se tretirali drugačije od vojnika. Vojnici su uzimani kao zarobljenici i nisu bili ubijani po svaku cenu na licu mesta. P.C.Sederberg, "Global Terrorism: Problems of Challenge and Response", *The New Global Terrorism, Characteristics Causes, Controls*, 2003, 176.

2. Psihologija terorizma

2.1. Uverenja terorista

Aktivnosti terorističkih organizacija su bazirane na subjektivnoj interpretaciji realnosti koja se razlikuje od percepcija vlade i društva sa kojima se konfrontiraju. Njihove aktivnosti nisu rukovođene konzistentnošću i razumom zasnovanim na stvarnoj percepciji realnosti. Jedan od ciljeva terorističkih organizacija je da ubede svoju publiku da gleda na stvari onako kako ih oni vide. Važan aspekt borbe između vlada i terorista se tiče definicije tog konflikta. Svaka strana želi da interpretira stvari po svojim standardima političke legitimnosti. Sistemi uverenja koji se sastoje od dominantnih imidža, simbola i mitova, doprinose kreiranju percepcija (ili pogrešnih percepcija) koje utiču na akcije i očekivanja. Sadržaj i poreklo uverenja terorista utiču na to kako teroristi opredeljuju i usvajaju svoje strategije, kako reaguju na politiku vlade i na rezultate terorističkih izazova.

Sistemi uverenja se mogu izvući iz brojnih izvora. Političko i društveno okruženje u kojima deluje neka politička organizacija predstavlja jedan set izvora. U ovu kategoriju se mogu uključiti i opšti kulturni faktori (istorija, tradicija, književnost, religija) koje svaki član društva usvaja putem šablona socijalizacije i formalne ideologije koji se prihvataju u doba sazrevanja, a koji se svesno usvajaju.

Poreklo uverenja, takođe može da bude interno. Okolnosti u kojima teroristi deluju obiluju stresom i nesigurnošću, čineći pojedina uverenja relevantnim i adekvatnim i na njima teroristi istrajavaju i teško ih menjaju.⁶ Značajan element u sistemu verovanja, predstavlja slika koja može biti mentalni portret samog teroriste, ili neke druge osobe. Slike su često stereotipne i spadaju u predodređene i stroge kategorije koje simplifiraju realnost. Dominantno mesto u razmišljanju terorista zauzima dehumanizacija i deidentifikacija neprijatelja.

Većina levo nastrojenih revolucionarnih terorista ne vidi sebe kao agresore, već kao žrtve. Oni sebe smatraju predstavnicima ugnjetavane klase, radnika i seljaka, koji nisu u stanju da sami sebi pomognu. Oni misle da imaju misiju, da su oni ti koji su prosvećeni u masi neprosvećenih, koje je svevišnji izabrao i koji, za razliku od mase, prepoznaju i prihvataju opasnost. Za njih borba predstavlja dužnost i obavezu, a ne stvar svog

⁶ Koliko mentalni stres, toliko i ideološka posvećenost koji su svojstveni terorizmu podržavaju oslanjanje terorista na niz uverenja koja ne dozvoljavaju fleksibilnost i otvorenost. Ono što se teroristima čini kao razumno ubeđenje, za ostatak društva predstavlja iluziju

dobrovoljnog izbora. O sebi imaju visoko mišljenje, kao moralno superiornijim, osećajnijim i uzvišenijim. Sebe ne vide kao teroriste, već tu reč smatraju etiketom koju su im neprijatelji pripisali. Nakon globalnih promena vrednosti nastalih kao rezultat antikolonijalnih borbi, «borci za slobodu» ili “nacionalni oslobodilački front” su nazivi koji oni za sebe prihvataju. Mnogi teroristi definišu svoju ulogu kao ulogu osobe koja se žrtvuje, koja je spremna da umre za svoja uverenja. Revolucionarne teroriste gledaju na svoje neprijatelje kao na znatno snažniju silu od sebe koja ima mnogo više izbora, a da njima nije ništa drugo ostalo osim da krenu putem terorizma kao odgovor na represivne akcije vlade, a ne kao svoj sopstveni izbor.

Druga dva aspekta terorističkih uverenja o prirodi konflikta su intrigantna. **Prvi** predstavlja tendenciju da se definiše borba u legalističkom smislu. Oni ne vide svoja dela kao «ubistva», već kao “egzekuciju nakon suđenja”. Svoje žrtve nazivaju “izdajnicima”. **Drugi** aspekt terorističkog pogleda na borbu je njihovo vojno predstavljanje i simbolizam.⁷

Za teroriste, žrtve među «neprijateljima» ne predstavljaju individualne osobe, već su oni predstavnici neprijateljske grupacije (ukoliko teroristi uopšte priznaju da nevine žrtve postoje, oni tada krive vladu za odbijanje da se povinuju njihovim zahtevima ili ignorisanje upozorenja). Oni, gotovo uvek, odbijaju da prihvate odgovornost za učinjeno nasilje. Svaka aktivnost koja je u službi cilja se može interpretirati kao uspeh. Ne može se govoriti o promašaju ako nasilje dovode do toga da su njihovi ciljevi sve bliži.

Značajan izvor terorističkih ubeđenja je društveno i političko okruženje iz koga oni potiču. Vrlo važnu ulogu igra i istorijski kontekst. Ideologija je moćno oružje za vršenje uticaja – međunarodni faktor koji prevazilazi okvire nacija, mada se može različito interpretirati u različitim okolnostima. Primat političkih ideja u motivisanju terorizma doprinosi da se nalaze sličnosti između terorističkih grupa iz različitih kulturnih konteksta. U određenim slučajevima, terorizam reflektuje društvenu realnost u nacionalističkim grupacijama - pojedinci su se već socijalizovali u određene šablone razmišljanja u kojima je terorizam, ne samo prihvatljiva kategorija, već i izvodljiva i produktivna (otpor Baskijaca španskoj vladi, otpor Jermenaca Turcima, irska katolička gorčina usmerena ka Britancima, i sl. postali su sastavni delovi njihove kulture).

⁷ Mada teroriste apeluju na popularnu podršku i veruju da je masovna revolucija njihov cilj, malo pažnje se poklanja razvoju uverenja o ulozi popularne podrške. Dobar primer za to je primer baskijske terorističke organizacije - ETA koja je nesumnjivo uživala popularnu podršku.

Što se tiče ideologija, njih nisu izmislili teroristi. Oni su pre orjentisani na akciju, nego na filozofiranje. Činjenica da su nacionalizam i nacionalno oslobađanje bili najveći izvor političke legitimnosti u postkolonijalnom svetu, je znatno doprinela rastu terorizma. Kao što znamo, ideologije, kao što su marksizam, lenjinizam, trockizam, maoizam, kastroizam i čegevarizam, ali i sam fašizam su doprinele razvoju terorističke doktrine. Mada pojedinačno nasilje, koje se vezuje za terorizam, nije odobravano od strane marksista, mnogi savremeni teroristi osećaju obavezu da pomognu snagama istorijskog progressa upotrebljavajući nasilje.

“Neki analitičari tvrde da su mnogi teroristi, u stvari ambivalentni”, što se tiče upotrebe nasilja. Unutrašnji konflikt može da objasni zašto je neophodno da teroristi veruju da nemaju izbora i da neprijatelj snosi krajnju odgovornost za nasilje.⁸ Za mnoge teroriste, neutralizacija krivice je vrlo važna. Osoba koja je postala terorista će najverovatnije osećati krivicu za svoje nasilne aktivnosti, pa mu je zato neophodno da održi uverenje da je neko drugi odgovoran i da njihove akcije prevazilaze normalne standarde moralnog ponašanja.

Kada se jednom uspostave, sistemi uverenja su otporni na promene (na pr., teroristi negiraju da ima nevinih žrtava, suprotno dokazima). Teroristi se oslanjaju samo one izvore informacija u koje imaju poverenja. Određene vrste imidža mogu da pomognu teroristima da izbegnu suočavanje sa kompleksnim sistemom vrednosti koji je sadržan u političkim odlukama. Model “lošeg ubeđenja” ili “zle namere”, koji je svojstven neprijatelju, ukazuje na činjenicu da on nikada neće biti dobronameran. Prilikom kidnapovanja talaca, teroristi donose odluke koji uključuju momentalne konsekvence. Ne samo da oni prihvataju lični rizik, već na sebe preuzimaju i sudbinu cele organizacije kojoj su tako strasno predani.

Važnost udruživanja u terorizmu je odavno poznata i prihvaćena. Tendencije ka grupisanju i solidaranju, koje su prisutne u svim primarnim grupacijama, vode ka odbacivanju razlika u mišljenju i internacionalizaciji grupnih standarda i normi. Članovi organizacije moraju da budu sasvim potčinjeni grupnim standardima i moraju da prihvate, ne samo set određenih političkih uverenja, već i sistem društvenih i psiholoških principa.

---

⁸ Struktura terorističkog sistema uverenja, portretisanje svemoćnih autoritativnih ličnosti koje su neprijateljski raspoložene prema malim, nemoćnim žrtvama, može da reflektuje njihov rani odnos sa roditeljima, posebno između sinova i očeva. Njihova uverenja mogu da reflektuju osećanja inferiornosti, nizak nivo samopouzdanja i bespomoćnost.

Uprkos pritiscima ka udruživanju, među terorističkim organizacijama postoje neslaganja (npr. frakcijaštvo je bilo poznato među Palestinskim strankama). Frakcije terorističkih organizacija se ne slažu oko pitanja, koji su nabolji načini borbe za postizanje zajedničkog cilja. Okolnosti u kojima funkcionira neka teroristička grupa, koja je izolovana od društva, pod konstantnom pretnjom i opasnošću, kojoj nedostaju pouzdane informacije i kanali i koja se oslanja na stroga, nefleksibilna ubedenja – ukazuju na činjenicu da je mogućnost terorista da se prilagode realnosti situacije ograničena. Isto tako, teroristi nisu sposobni da adekvatno sagledaju posledice svojih akcija. Razumevanje njihovog sistema ubedenja omogućava vladama da predvide osetljivost terorista na komunikaciju. Prinudivanje terorista da prihvate da su pogrešili u svojim uverenjima i ne ostavljanje nikakve druge mogućnosti komunikacije osim pretnji, može dovesti do njihovog emotivnog sloma i rešavanje krize.⁹

Karakteristike: Terorista je u osnovi sociopata, tj. on ili ona ne osećaju krivicu za ubijanje ili povređivanje nedužnih civila ili pripadnika sigurnosnih snaga. Teško je definisati profil jednog teroriste jer se oni veoma međusobno razlikuju po svojim vrednostima i u odnosu na svoje ciljeve i kulture uz kojih dolaze. Mnoge teorije smatraju teroriste kao pojedince sa jasnim i karakterističnim osobinama. Presek ruralnih i urbanih terorističkih gerilskih grupa pokazuje da ih većinom čine neoženjeni muškarci između 22 – 24 godine starosti, univerzitetskog obrazovanja. Žene teroristi su više okrenute pružanju podrške nego operativnoj ulozi (izuzeci su žene u organizacijama kao što su Bader Meinhof, Frakcija Crvene Armije u Nemačkoj i povremeno žene iz Irske Republikanske Armije, Japanske Crvene Armije i Popularnog Fronta za Oslobođanje Palestine). Teroristi obično potiču iz bogatijih, urbanih porodica srednje klase od kojih mnogi uživaju značajan društveni prestiž. Poput svojih očeva, većina starijih terorista su školovani za određene profesije i bavili su se njima pre nego što su se posvetili terorizmu. Bez obzira da li su se terorizmu okrenuli još kao univerzitetski studenti ili kasnije, mnogi su još na univerzitetu indoktrinirani anarhističkim ili marksističkim ideologijama. Može se reći da su fizički veoma spremni, inteligentni, imaju određeno obrazovanje, ali većinom nisu završili školovanje i deca su obrazovanih roditelja koji pripadaju srednjoj klasi.¹⁰

⁹ D. Held, „Bringing International Law Bear on the Control of the New Terrorism in the Global Age“, *The New Global Terrorism*, 253-256

¹⁰ Teroristi – operativci su mlađe osobe – ovde sada imamo fenomen druge generacije terorista. Postoji i tradicija regrutovanja dece u paravojne strukture u veoma ranom dobu. To vrše i same porodice prenoseći tradiciju svojih uverenja da je nasilje jedini metod borbe na sledeće generacije.

Teroristi žive u svetu fantazija i u početnim fazama se može reći da vode rat iz fantazije, a na kraju počinju da veruju u svoju sopstvenu propagandu. Oni imaju želju da promovišu promene pretnjom ili korišćenjem nasilja kao rezultat frustracije - osećaju da nijednim drugim načinom neće postići cilj (oružje simboliše silu i teroriste ga«maze i paze» kao kućnog ljubimca).¹¹

Cilj terorista je da privuku pažnju publike na svoje ciljeve, da isprovociraju reakciju vlade u nameri da podriju njihovo poverenje u javnosti, kao i da promovišu strah i atmosferu alarmantnosti. Terorista izvršava akcije kao rezultat frustracija, osećajući da je upotreba oružja najbolji način da se prenese poruka. On funkcioniše na način na koji pojedinac funkcioniše pod stresom.

3. Razmatranje ove problematike u svetlu zaštite ljudskih

Promena zakonodavstva u oblasti ratovanja je stavila pojedince, vlade i nevladine organizacije pod okrilje novih sistema pravne regulative, regulative koja, u principu, značajno (ponovo!?) stavlja akcenat na važnost postojanja državnih granica. Režim "liberalnog međunarodnog suvereniteta" se zasniva na ovlašćenjima i ograničenjima, kao i pravima i dužnostima koji se temelje na međunarodnom pravu koje, mada je konačno formulisano od strane pojedinih država, ipak prevazilazi tradicionalni koncept i može doći u konflikt sa domaćim zakonodavstvom. U ovom kontekstu, države ne mogu da iscrpe svoje zahteve za suverenitetom, a pojedinci da potroše svoje pravo na zaštitu suvereniteta, ukoliko prekrše standarde i vrednosti koji su utemeljeni u liberalnom međunarodnom poretku, (da takva kršenja više nisu samo stvar moraliteta). Ona predstavljaju kršenje pravnih akata, zabranjeno ponašanje koje traži da se na njega odgovori, da se kazni učinilac i da se nadoknadi prouzrokovana šteta. Ovde je izgrađen most između moralnosti i zakona, dok je u eri klasičnog shvatanja suvereniteta takav pristup predstavljao samo odskočnu dasku za neka drugačija postupanja. To su, dakle, značajne promene koje menjaju oblik i sadržaj politike na nacionalnom, regionalnom i globalnom nivou. One ukazuju na sve veći obim i značaj međunarodne regulative i na sve veću institucionalizaciju međunarodnopravnih normi i prakse - na početke univerzalnog pravnog poretka po kojima država ne predstavlja jedini nivo pravne kompetencije na koji su ljudi preneli javna ovlašćenja.¹²

¹¹ *Ibid*

¹² D. Held, 253-256

Ukratko, granice između državnih teritorija igraju sve manju ulogu u pogledu pravnih i moralnih aspekata. Države se više ne smatraju izolovanim (zatvorenim) političkim svetovima. Međunarodni standardi prelaze državne granice na mnogo načina. U okviru Evrope, Evropska Unija i Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava kreiraju nove institucije i pravne i administrativne nivoe koji dele, ograničavaju političku moć. Više ne prolaze ideje da suverenitet predstavlja nedeljiv, neograničen, ekskluzivan i večan oblik moći utemeljen u okviru jedne individualne države. U okviru šire međunarodne zajednice, pravila kojima se rat vodi, oružani sukobi, terorizam, ljudska prava i okruženje, su samo neke od oblasti koje su pretrpele određene, manje ili veće promene i ograničile poredak država, a nacionalne politike su razvile nove oblike i nivoe odgovornosti u upravljanju (od posebno dogovorenih režima, kao što je Sporazum o ograničavanju nuklearnog oružja, do šireg obima regulative postavljene poveljom UN). Prema tome, granice između država, nacija i društava sve manje igraju određenu (značajnu) ulogu sa aspekta prava i morala. Pojedine zajednice mogu da budu predmet osude ukoliko ne poštuju opšte, univerzalne standarde. To znači, da se nad njima može vršiti nadzor, tj. pažljivo nadgledati i ocenjivati da li zadovoljavaju ove standarde, koji se, u principu, primenjuju na svaku individuu koja se smatra jednako vrednom i poštovanom. U isto vreme, zajedničko članstvo u političkoj zajednici i prostorna blizina država se ne smatraju izvorom moralnih privilegija.¹³

Političke i pravne transformacije koje su se dogodile u poslednjih 50-tak godina, su dovele do razučivanja i ograničavanja političke moći na regionalnom i globalnom nivou. Pa ipak, izvesne teškoće u vezi ostvarivanja liberalnog međunarodnog režima suvereniteta ostaju i stvaraju tenzije, u samom centru. Više kao ilustraciju navodimo: ozbiljni nedostaci, koji se mogu i dokumentovati, sreću se u sprovođenju demokratskih i ljudskih prava i međunarodnog prava, uopšte. Bez obzira na unapređenje i konsolidaciju režima liberalnog međunarodnog suvereniteta, nastavlja se sa rastom nejednakosti u pogledu moći i ekonomskog bogatstva. Sve je veći jaz između bogatih i siromašnih država, kao i između nacija u globalnoj ekonomiji. Poštovanje ljudskih prava često predstavlja samo "praznu priču". Formiranje regionalnih industrijskih i investicionih blokova, posebno Triad-a (NAFTA, EU i Japan), se fokusiralo na ekonomske transakcije u okviru regiona. Triad obuhvata 1/3 do 3/4 svih ukupnih ekonomskih aktivnosti. Međutim, posebno privlači pažnju jedan drugi oblik nejednakosti: značajan deo ljudske populacije ostaje na marginama u odnosu na ove mreže.¹⁴

¹³ *Ibid.*

¹⁴ *Ibid.*, 257

Da li sve veći raskorak u životnim prilikama i okolnostima među svetskom populacijom stavlja akcenat na unutrašnja ograničenja liberalnog međunarodnog poretka, ili ovaj disparitet treba da se pripíše nekim drugim fenomenima - partikularizaciji država-nacija ili nejednakostima u regionima koji imaju različite kulturne, religiozne i političke probleme? Upravo, ova druga dva fenomena daju doprinos drastičnom razilaženju između univerzalnih zahteva za ostvarivanjem ljudskih prava i uglavnom - katastrofalno loših rezultata u njihovoj realizaciji.¹⁵ Sve intenzivnije korišćen model protivzakonitog ubijanja (organizovana, sračunata i ciljana ubistva) sa obe strane izraelsko-palestinskog konflikta, koji je obeležio 2001. i 2002. godinu, doveo je do porasta zabrinutosti zbog kršenja zakona, kako na nacionalnom, tako i na međunarodnom nivou. Ovaj put vodi samo u jednom pravcu - pravcu razmišljanja Thomasa Hobsa koji je kroz jednu metaforu u 16. veku, izrazio stanje, ili suštinu prirode u međunarodnim odnosima, a koja se može primeniti i na današnju, veoma kompleksnu situaciju: rat svih protiv svakog i života kao: usamljene, jadne, nevaljale, brutalne i kratkotrajne pojave. Drugo, potrebno je uložiti izuzetne napore da se kreira nov oblik globalnog političkog legitimiteta, onog koji može da se suoči sa razlozima - zbog čega se neke države često vide kao neko ko štiti samo svoje interese, ko je pristrastan, jednostran i neosetljiv. On mora da izazove osudu svih vrsta kršenja ljudskih prava bez obzira gde se ona događala, /nove mirovne pokušaje na Bliskom istoku, razgovore između Izraela i Palestine i preispitivanje politike prema Iraku, Iranu, Avganistanu i drugim državama). Ovo se ne može uskladiti sa povremenim ili pojedinačnim pokušajima da se kreira nova klima za ostvarenje mira, odnosno za oživotvorenje i zaštitu ljudskih prava, već mora da bude deo dugoročnog, kontinuiranog stavljanja akcenta na

¹⁵ *Ibid.*, Recimo, pravi uzrok ovog upadljivog raskoraka leži na drugom mestu - u tangentnom uticaju liberalnog međunarodnog poretka na regulisanje ekonomske moći i mehanizama tržišta. Liberalno međunarodno tržište se fokusira na ograničavanje zloupotrebe političke, a ne ekonomske moći. Ono ima malo (ili nimalo) sistemskih načina da se uhvati u koštac sa izvorima moći (osim političkih). Njegovi konceptualni resursi i vodeće ideje ne definišu i ne slede put ka samoodređivanju i autonomiji u ekonomskom domenu. On ne traži potporu u demokratskim pravima i obavezama izvan političke sfere. Otuda ne iznenađuje što liberalna demokratija i sve veća ekonomska nejednakost idu jedna uz drugu "ruku pod ruku". Tako kompleksne i različite priče o globalizaciji često ukazuju na potpunu kontradiktornost. S jedne strane, u poslednje tri decenije postoji upadljiva tendencija ka ekonomskoj globalizaciji u pravcu koji je trasirao jedan neregularan neoliberalni model praćen povećanjem mogućnosti izbora koje imaju korporativni i finansijski kapitali u pogledu korišćenja globalne radne snage i plasmana u sve većem broju država, kao i sve bržem reagovanju tržišta. Sve je ovo dovelo do pojave osećanja političke nesigurnosti i rizika, uz jasno označenu polarizaciju globalnih ekonomskih nejednakosti (kao i ozbiljne sumnje - da li uopšte postoji bilo kakva nada za najsiromašnije stanovnike naše planete?). S druge strane, postoji značajno utemeljivanje kosmopolitskih vrednosti koje se odnose na jednakost digniteta i vrednosti svih ljudskih bića, ponovno povezivanje međunarodnog prava i moralnosti, stvaranje regionalnih i globalnih sistema upravljanja i rastuće shvatanje da javna dobrobit, bez obzira da li se vidi kao finansijska stabilnost, zaštita životne sredine, ili globalni egalitarizam, zahteva koordiniranu multilateralnu akciju, ako želimo da se ona postigne na duže staze.

ovakvu međunarodnu politiku. Međunarodna zajednica mora stvarno biti zainteresovana za bezbednost i zaštitu ljudskih prava u svim regionima sveta i takav njen stav ne sme da predstavlja proizvod kratkotrajnih geopolitičkih ili geoekonomskih interesa.¹⁶

I konačno, mora da postoji opšteprihvaćena saglasnost da pitanja etike i pravičnosti, koja su nastala polarizacijom sveta u pogledu bogatstva, zarade i moći i kreirala ogromnu asimetriju u pogledu pružanja životnih mogućnosti i prilika, ne mogu da se prepuste pojedinačno tržištima da ih ona reše. Oni koji su najsiromašniji i najranjiviji, zarobljeni geopolitičkim situacijama koje su generacijama zanemarivale njihove ekonomske i političke zahteve, uvek će predstavljati plodno tlo za regrutovanje terorista. Projekat ekonomske globalizacije se mora povezati kako bi manifestovao principe socijalne pravde. Ovo će dovesti i do restrukturiranja aktivnosti na globalnom tržištu.¹⁷

Imanuel Kant je bio u pravu kada je rekao da se nasilno poništavanje zakona i pravde na jednom mestu kao rikošet prenosi na drugo. Mi ne možemo da prihvatimo teret da ispravljamo pravdu samo u jednoj dimenziji života - bezbednosti - a da u isto vreme ne tražimo način da je ispravimo u nekoj drugoj dimenziji. Samo takvo postupanje može da izvrši snažan uticaj ("Fidbek") na oživotvorenje postavljenih ciljeva. Sasvim suprotno, društveno-ekonomski poredak u kome određene države ili neke nacije trpe ogromnu štetu nezavisno od njihove volje i pristanka, neće naići na široku podršku i dobiti legitimitet. Ukoliko su društvena, politička i ekonomska dimenzija pravde razdvojene na duže vreme, kakva je tendencija danas u globalnom poretku, budućnost za mirno i civilno društvo će zaista biti mračna.¹⁸

U svakom slučaju, važno je da se afirmiše stav da se nikako ne sme umanjiti (srozati) moralni status svake jedinice na svetu i da se, pri tome, odbaci gledište moralnih sitničara po kome se individui, s obzirom da pripada određenoj zajednici, ograničava i određuje moralna vrednost i priroda njegove slobode. U centralnom delu ovakvog načina razmišljanja je kosmopolitsko gledište da se ljudska vrednost ne određuje geografskim i kulturnim lokacijama, niti da nacionalne, etničke ili definisane granice među državama i narodima određuju ograničenja u poštovanju ljudskih prava, ili odgovornosti za zadovoljavanje osnovnih ljudskih potreba, kao i da sva ljudska bića zaslužuju istu pažnju i poštovanje. Kosmopolitizam se zasniva na osnovnim principima jednakosti u pogledu digniteta i poštovanja prioriteta u pogledu zadovoljavanja osnovnih vitalnih

¹⁶ *Ibid.*, 261-262.

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ *Ibid.*, 262.

potreba... Otuda, naša preokupacija pitanjem - šta je to što se zahteva za ostvarivanje potpune autonomije i razvoj svih ljudskih bića?

Kosmopolitski principi nisu načela neke utopijske zajednice, već su utemeljeni u značajnim dokumentima koji su usvojeni nakon Drugog svetskog rata: od Deklaracije UN o ljudskim pravima iz 1948. godine pa sve do Statuta Međunarodnog krivičnog suda iz 1998. godine. Mnoga od ovih dokumenata su nastala, tj. koncipirana kao odgovor na užasne pretnje čovečanstvu koji je dolazio, pre svega, od nacizama, fašizama i holokausta. Oni koji su stvarali ova dokumenta su, u stvari, ovakvim pristupom potvrdili važnost univerzalnih načela, poštovanja ljudskih prava i vladavinu zakona, iako postoji latentna opasnost, jaka iskušenja da se jednostavno od ovoga odustane, da se zatvore oči i brane pozicije pojedinačnih zemalja i pojedinih nacija. Reagovanje na novi oblik terorizma, otelotvoren u poslednjim događanjima bi moglo da sledi, sada, već trasiran put pomenutih dostignuća i da ojača naše multilateralne i međunarodne pravne institucije, ili će nas još više udaljiti od ovih, ionako krhkih rezultata i odvesti u svet pun antagonizma i još žešćih podela. Nažalost, nagoveštaji nisu ohrabrujući, ali još uvek nisu iscrpljene sve mogućnosti koje se nude.

Da zaključimo. Svaki građanin u svakoj zemlji na svetu ima pravo na život, slobodu i bezbednost. Ovo je posebna obaveza u međunarodnoj globalnoj zajednici u kojoj živimo. Nacije i države ne smeju da postanu raj za teroriste. Sa njima se treba uhvatiti u koštac sa demokratskim zakonskim procesom. Nacionalne i međunarodne obaveze moraju da budu tako utemeljene da ne dozvole ucenu terorista i njihovo blokiranje mirovnih procesa, kao i da ubrzaju ekstradicione postupke i da blokiraju svaku finansijsku podršku terorističkim organizacijama. Inicijative koje vode jačanju antiterorističke politike zahtevaju međunarodnu saglasnost i razumevanje takve politike i njenu usklađenost sa pitanjima zaštite ljudskih prava. Upravo, očekuje se da se poveća broj zemalja koje će potpisati Međunarodnu Konvenciju protiv terorizma. Svi građani zemalja potpisnica moraju da budu upoznati sa tekstom, primenom i implementacija ove politike, jer su oni ključni akteri (i davaoci i uživaoci) prava i digniteta.

Svaka država treba da vodi računa da izbalansira jaku bezbednosnu politiku i poštovanje građanskih sloboda. Osnovna premisa međunarodnog prava o terorizmu je da je to zločin protiv čovečnosti i teroristi su, s toga, "neprijatelji čovečanstva". Međunarodni koncepti pravde i pravičnosti moraju da budu sadržani u svakoj nacionalnoj antiterorističkoj politici. Zakoni o ekstradiciji moraju da se rigorozno primenjuju.¹⁹

¹⁹ D. Held, 265.

4. Zaključak

U Uvodu smo istakli da se u pristupu fenomenu terorizma, polazeći samo od njegovog spoljašnjeg određenja, pokazuje visok stepen teorijske nesaglasnosti. Recimo, radi se ovde o veoma složenom fenomenu o kome postoje jasno izražena oprečna mišljenja i o kome se razmišljanja uvek kreću u različitom smeru. Kada se insistira za prethodnoj konstataciji, onda se svakako mora insistirati i na sledećem: postoji pravo šarenilo među državama u pristupu ovom problemu, ali je tačno i to da te iste države mora da zauzmu jedinstven stav u odlučnoj borbi protiv njega. I to uvek iznova, istražujući tu permanentnu društveno-negativnu dimenziju ljudskog ponašanja, ukazujući uvek na nove i nove međusobne veze u kretanjima i modalitetima njenog manifestovanja.

Ovo treba potvrditi, jer daleko više od drugačijih načina vršenja krivičnih dela, terorizam intenzivira opasnost dela pri određenim uslovima. Posmatran kroz prizmu društvene stvarnosti, on je životna činjenica (sve češća i sve monstruoznija) u ispoljavanju kriminaliteta sa svojom osobenom pojedinačnom i kolektivnom štetnošću, pa stoga i posebna kategorija u krivično-pravnom smislu koja nužno mora da ima i određene specifičnosti. U našem zakonodavstvu ovo krivično delo se tretira čl. 312. KZS.

Dragana Petrović, Ph.D

Research Fellow

Institute of Comparative Law, Belgrade

ETERNAL QUESTION OF THE MORALITY OF TERRORISM

Summary

This part of the text will be finished with the following commentary: in the background of this phenomenon i.e. under its “surface” and in opposition to it, are hidden stormy social and political currents, drastic turning points in them, different traditions, religious reasons, different

cultures,...Those who undertake terrorist acts tend to shape the world in their own mold, to overstep the existing system, they want to change the “code of history”. They do not have fixed limits in violence. Above all, they do not have limits in killing innocent people. Killing of the innocent is an important dimension of their distorted being. It is only a normal form of life for them. Unfortunately, by mutual stimulation of the unimagined technical development and progress of civilization, and by its mutual elimination at the same time, in a wide range of its rises and falls, this utterly deviant form of human behaviour, with all its features, undergoes a true explosion. Truly, it is hard to measure the real dimension of this problem.

However, one fact dominates all others as an inevitable conclusion: Terrorism is, as we have already pointed out, a phenomenon which affects all countries in the world. Because of that, they must realize that the fight against terrorism is their mutual priority. The process of stabilization and coordination can defeat the greatest evil of modern age. In fact, the development of an all-encompassing antiterrorist strategy, with maximum effort on national level (by supporting this objective by legislative framework in accordance with international standards) can produce tangible results. After all, in the last few years, the international community moves in that direction.

Key words: fear, threat, violence, destruction, religious extremism, criminality